

Competent in het begeleiden van onderzoek.

aanzet tot het beschrijven van competenties die nodig zijn om bachelor- en masterstudenten van de School of Education (Windesheim) te begeleiden bij het doen van praktijkgericht onderzoek.

Erica de Bruïne
Marjon Bruggink
Eduard Groen
Frits Harinck
Mariëlle Kuijper
Jannie Lensen
Yvonne Lievaert
Margreet van Oudheusden
Monique Ridder
Anjette van de Ven

september 2011

1. Inleiding

In deze notitie zijn competenties geformuleerd die van belang zijn voor opleiders van de School of Education van Hogeschool Windesheim, die studenten begeleiden bij het doen van praktijkgericht onderzoek (onderzoeksbegeleiders). 'Onderzoek' omvat activiteiten zoals praktijkgericht onderzoek, actieonderzoek, oefenonderzoek, LIO-onderzoek, maar ook het deelnemen aan een ander type onderzoek van een docent of lector. Een onderzoekende houding is het startpunt van daadwerkelijk onderzoek doen. We gaan er hier van uit dat binnen de opleidingen van de School of Education het werken vanuit deze houding voldoende verankerd is.

Deze notitie richt zich op onderzoek in bachelor- en master opleiding, al zullen niet alle geformuleerde begeleidingscompetenties voor beide opleidingstypen even belangrijk zijn. Ook varieert het niveau dat men met een student probeert te bereiken al naar gelang de omvang van de onderzoeksopdracht, het doel dat men er mee probeert te bereiken en de fase in de opleiding. Maar we zijn van mening dat het niveau dat wordt nagestreefd niet heel sterk van invloed is op de begeleidingscompetenties als zodanig. Een belangrijke leidraad hierbij vormen steeds de Dublin Descriptoren, zij geven richting aan de begeleiding.

Dit is de eerste officiële versie van deze notitie. Ze is – in een aantal stappen – opgesteld door leden van de Expertisegroep Onderzoek School of Education van de Hogeschool Windesheim. Daarbij is ook feedback van externe deskundigen verwerkt.

De expertisegroep heeft ook een ander instrument opgesteld, de Maatlat. Hierin worden studentcompetenties voor onderzoek geformuleerd. Deze instrumenten kunnen naast elkaar gebruikt worden.

Deze notitie is als volgt opgebouwd: in de paragrafen 2 tot en met 5 wordt een kader geschetst voor het begeleiden van praktijkgericht onderzoek binnen de School of Education; paragraaf 6 beschrijft de begeleidercompetenties, die nodig zijn voor het begeleiden en beoordelen van praktijkgericht onderzoek en geeft de indicatoren, gekoppeld aan de verschillende rollen van een onderzoeksbegeleider. In paragraaf 7 tenslotte wordt een overzicht gegeven van de geraadpleegde literatuur.

2. Enkele kanttekeningen bij onderzoeksbegeleiding (begeleidingssituaties; onderzoeksbegeleiders)

Studenten krijgen individuele begeleiding, of in kleine groepjes. In het laatste geval dient de onderzoeksbegeleider alert te zijn op groepsprocessen en op fases in het groepsproces. In die groepjes vervullen de studenten naar elkaar toe vaak de rol van 'critical friend' Over het algemeen berust het eigenaarschap van het onderzoek primair bij de student. Het is echter ook mogelijk dat de student een deelonderzoek doet in het kader van een groter onderzoek (bijv. van een docent, onderzoeker, lector), of zijn onderzoek verricht in opdracht van een school of instelling.

De begeleiding en beoordeling gebeurt door een individuele onderzoeksbegeleider, of door meerdere onderzoeksbegeleiders. De verschillende begeleidersrollen kunnen in één persoon verenigd zijn, of verdeeld over verschillende onderzoeksbegeleiders. Om rolvermenging te voorkómen en een zo objectief mogelijk oordeel te garanderen, verdient het echter aanbeveling om de rol van beoordelaar niet te laten samenvallen met die van coach/expert. De begeleider heeft, naast begeleidingscompetenties, ook voldoende onderzoekscompetenties.

3. Het verwerven van begeleidingscompetenties voor praktijkgericht onderzoek

In deze notitie is niet in detail aangegeven hoe men de verschillende begeleidingscompetenties kan verwerven. Wel kan daarover in algemene zin het volgende gezegd worden. Het begeleiden van praktijkgericht onderzoek leert men het beste door het zelf te doen en door daarop te reflecteren. Het inbrengen van begeleidingservaringen in (ev. begeleide) intervisie vormt daarbij een essentiële aanvulling. Ook de feedback van een seniorcollega (eventueel aanwezig bij een begeleidingsgesprek) draagt bij aan het verbeteren van de begeleidingscompetenties. Het samen lezen van literatuur over begeleiden en ev. het gebruik van rollenspelen kunnen in beperkte mate ondersteunend zijn aan het begeleiden, mits de literatuur beperkt in omvang is en relevant voor de eigen situatie. Het boek van Oost (2004) is aan te bevelen.

4. Algemene uitgangspunten bij het begeleiden van praktijkgericht onderzoek

Alvorens over te gaan tot de eigenlijke begeleidingscompetenties volgen hier enkele algemene uitgangspunten bij het begeleiden van praktijkgericht onderzoek.

- er is een expliciete visie op begeleiden en op de rol van onderzoek in het curriculum;
- de onderzoeksbegeleider beschikt in ruime mate over de onderzoeksvaardigheden die van de student verwacht worden;
- teach and practice as you preach: de onderzoeksbegeleider staat model voor de student tav een onderzoekende houding en onderzoeken;
- de onderzoeksbegeleider spreekt de student aan als professional;
- de onderzoeksbegeleider geeft aandacht aan instrumentele, normatieve en communicatieve aspecten van het onderzoeksproces.

5. Begeleidingscompetenties voor praktijkgericht onderzoek die ook in andere modules van belang zijn

Sommige voor praktijkgericht onderzoek belangrijke competenties hebben een generiek karakter; ze horen tot de basale competenties van een lerarenopleider en spelen in alle modules een rol, niet alleen in onderzoeksmodules. Ze zijn hieronder samengevat.

- stimuleert de student tot zelf nadenken en verantwoordelijkheid te nemen voor proces en inhoud;
- steunt de student via aandacht en begrip, maar kan ook uitdagen tot meer initiatief of inzet;
- geeft begeleiding op systematische wijze, die in vorm en frequentie passend is;
- geeft feedback met betrekking tot proces- en product en kan de student het verschil tussen beiden duidelijk maken;
- is in staat om kritische, opbouwende feedback te geven, waarbij een actieve dialoog ontstaat tussen onderzoeksbegeleider en student;
- stimuleert de student zijn stappen en beslissingen te verantwoorden en onderbouwen.

6. Rollen en kader voor competenties, specifiek voor begeleiders van praktijkgericht onderzoek

Hieronder volgen de belangrijkste begeleidingscompetenties die specifiek zijn voor praktijkgericht onderzoek. In schema 1 worden de competenties beschreven voor een onderzoeksbegeleider.

De onderzoeksbegeleider kan verschillende rollen hebben: de rol van coach, de rol van expert en de rol van beoordelaar (Oost, 2004; Cornelissen & van den Berg, 2008). Beoordelen komt in het begeleidingsproces op meerdere manieren voor, zowel beoordelend (summatief) als bijsturend (formatief). De beoordelende rol is hier gereserveerd voor de beoordeling achteraf. Is deze gericht op het beoordelen van het produkt via de formele beoordelingskaders, dan spreken we van summatieve beoordeling. Is de beoordeling gericht op het functioneren van de student (bijvoorbeeld: je hebt slecht gebruik gemaakt van je 'critical friend', je hebt geleerd om jezelf te overstijgen), dan spreken we van formatieve beoordeling. Daarnaast komt het beoordelen nog voor als handelingsgerichte taxatie (feedback) van studentactiviteiten tijdens de rit. Het gaat hier om het inschatten van het verloop en het geven van bijsturingadviezen. Deze formatieve beoordeling valt onder de coachrol of de expertrol.

In de schema's 2, 3 en 4 worden de competenties per rol nader uitgewerkt in indicatoren: schema 2 geeft de indicatoren voor de rol als coach; schema 3 beschrijft de indicatoren voor de rol van expert, uitgesplitst in de expert op het terrein van onderzoek (rol 2a) en inhoudelijk expert (rol 2b); schema 4 tenslotte geeft de indicatoren voor de rol als beoordelaar. Achter elke indicator staat met een 'X' (belangrijk) of een 'x' (minder belangrijk) aangeven in hoeverre deze indicator van belang is voor de begeleiding van bachelor- of masterstudent.

Algemeen:

Een opleider die competent is in het begeleiden van onderzoek stimuleert de studenten vragen te stellen bij hun praktijk en hun eigen handelen (verlegenheidsituaties; stimuleren onderzoekende houding).

Hij ondersteunt waar nodig de studenten bij het ontsluiten van de theorie, passend bij het onderzoek.

Hij begeleidt de studenten planmatig bij de opzet, uitvoering en rapportage van hun onderzoek.

Hij kent de kwaliteitseisen tav onderzoek in het HBO (bachelor en master) en gebruikt deze als maatlat bij de formatieve en summatieve (tussen)beoordeling(en) van de onderzoeksproducten van studenten.

Hij functioneert als procesbegeleider ten aanzien van het onderzoek voor studenten (individueel; in groepen).

Competenties: van zo'n onderzoeksbegeleider mag verwacht worden dat hij:

- beschikt over kennis van de methodologie van praktijkgericht onderzoek;
- beschikt over inhoudelijke kennis ten aanzien van het onderzoeksthema van de student;
- beschikt over kennis en expertise op het gebied van coaching;
- zijn begeleiding vorm geeft vanuit de visie op praktijkgericht onderzoek van de hogeschool en het Domein Beweging en Educatie;
- zijn begeleiding vorm geeft vanuit het bewustzijn dat hij in zijn eigen onderzoekende houding model staat voor de student;
- de ethische kant van het doen van praktijkgericht onderzoek een plaats geeft bij de begeleiding van studenten.

Effect van deze competenties op studenten: een student die bij zijn onderzoek begeleid is door een opleider die competent is in het begeleiden van onderzoek:

- voert onderzoek uit volgens een haalbare onderzoeksplanning;
- doet een praktijkgericht onderzoek dat valide, betrouwbaar en relevant is voor de onderzochte context;
- verantwoordt de ethische aspecten van zijn onderzoek;
- kan de betekenis van (de opbrengsten van) zijn onderzoek duiden in relatie tot
 - zijn beroepsidentiteit,
 - de eigen beroepscontext,
 - de maatschappelijke context.
- is aan het eind van de studie in staat de stappen van praktijkgericht onderzoek zelfstandig te doorlopen;
- deelt zijn kennis met anderen (binnen en ev. buiten de school; binnen de opleiding).

schema 1: competenties voor een onderzoeksbegeleider

	<i>1. de onderzoeksbegeleider als coach</i>	<i>ba</i>	<i>ma</i>
1.	sluit bij zijn begeleiding aan bij de visie op (de begeleiding van) studentonderzoek van de School/afdeling;	X	X
2.	expliciteert de verantwoordelijkheden van student en onderzoeksbegeleider bij het studentonderzoek;	X	X
3.	geeft bij het begin van het onderzoekstraject de student inzicht in de deadlines van het studentonderzoek;	X	x
4.	begeleidt de student bij het bewaken van de deadlines;	X	x
5.	leest de onderzoeksproducten van de studenten;	X	X
6.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) m.b.t. de onderzoeksproducten van de student;	X	X
7.	stuurt de student bij waar dat nodig is;	X	X
8.	stimuleert de student om de critical-friend-rol actief in te vullen ten aanzien van mede-studenten;	X	X
9.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student inspireren en motiveren ten aanzien van de inhoud van het onderzoek;	X	X
10.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student stimuleren tot		
	• nieuwe standpunten,	x	X
	• perspectiefwisseling,	x	X
	• originele denkwijzen.	x	X
11.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student stimuleren tot logisch redeneren (argumenteren; analyseren; bewaken van consistentie);	X	X
12.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student stimuleren het onderzoek te verbinden met zijn beroepscontext en beroepsidentiteit.	X	X

schema 2: indicatoren coach

2a: de onderzoeksbegeleider als expert (methodologisch expert)		ba	ma
1.	beheerst studentcompetenties op onderzoeksgebied, het niveau waarop de student onderzoekt overstijgend;	X	X
2.	zet, waar nodig voor het onderzoeksproces van de student, de eigen methodologische expertise in;	X	X
3.	ondersteunt studenten bij het versterken van hun onderzoekscompetenties op een –voor de student– realistisch niveau;	X	X
4.	stelt vragen/geeft handelingsgerichte feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) bij belangrijke stappen in het onderzoek:		
	• is het plan realistisch/haalbaar;	X	X
	• dekken onderzoeksvragen, deelvragen de centrale probleemstelling af;	X	X
	• biedt de <i>onderzoeksopzet</i> voldoende garantie om de onderzoeksvragen te beantwoorden;	X	X
	• biedt <i>de keuze van onderzoeksinstrumenten</i> voldoende garantie om de onderzoeksvragen te beantwoorden;	X	X
	• geeft het plan zicht op verbeteringsmogelijkheden van de eigen beroepssituatie;	X	X
	• heeft de student eventuele belanghebbenden (stakeholders) er bij betrokken;	X	X
	• is het plan origineel, vernieuwend?	x	X
5.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de studenten ondersteunen bij de data-analyse;	X	X
6.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student ondersteunen ten aanzien van de onderzoeksmethode/strategie;	X	X
7.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de studenten ondersteunen bij het versterken van de betrouwbaarheid/validiteit van het onderzoek;	X	X
8.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die bij de student het bewustzijn van de ethische aspecten van het onderzoek stimuleren.	X	X
2b: de onderzoeksbegeleider als expert (inhoudelijk expert)			
1.	zet, waar nodig voor het onderzoeksproces van de student, de eigen inhoudelijke expertise in;	X	X
2.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student aanzetten via analyse de complexiteit achter aanleiding of verlegenheidsituatie zichtbaar te maken;	x	X
3.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student stimuleren het onderzoek te verbinden met zijn beroepscontext.	X	X
4.	stelt vragen/geeft feedback/pleegt interventies (gesprek; schriftelijk) die de student stimuleren het onderzoek te verbinden met zijn beroepsidentiteit.	X	X

schema 3: indicatoren expert

	<i>3. de onderzoeksbegeleider als beoordelaar</i>	<i>ba</i>	<i>ma</i>
1.	beoordeelt het onderzoeksverslag op basis van de eigenschappen in de gebruikte beoordelingskaders:		
	a. beoordeelt het onderzoeksverslag op consistentie en logische samenhang;	X	X
	b. beoordeelt de kwaliteit van de beschrijving en analyse van het uitgangsprobleem (verlegenheidsituatie);	X	X
	c. beoordeelt de verwerkte literatuur op correcte weergave, relevantie en kwaliteit;	X	X
	d. beoordeelt de kwaliteit van hoofdvraag, onderzoeksvragen en deelvragen en gaat na of deze daadwerkelijk beantwoord zijn;	X	X
	e. beoordeelt de kwaliteit en relevantie van de verzamelde en geanalyseerde gegevens;	X	X
	f. beoordeelt de kwaliteit van de conclusies en de reflectie daarop;	X	X
	g. beoordeelt het onderzoek op relevantie voor de school / de eigen praktijksituatie (master);	X	X
	h. beoordeelt of de conclusies voldoende zijn teruggekoppeld naar de beroepssituatie i.h.a. en het vakgebied (master);	X	X
	i. beoordeelt de reflectie op het onderzoek (gegroeid in onderzoekende houding / onderzoeksvaardigheden, spin off voorbetrokkenen).	X	X
2.	weet waar de criteria onder a t/m i in een verslag uit af te leiden zijn;	X	X
3.	voert een beoordelingsgesprek met de student.	X	X

schema 4: indicatoren beoordelaar

8. Literatuur

Bruïne, E. de, Groen, E, Harinck, F., Kuijper, M., Lensen, J., Lievaart, Y., Oudheusden, van, M., Pfeifer, B. & Ridder, M. (2010). *De maatlat voor het bepalen van het eindniveau van bachelor- en masteronderzoek binnen de School of Education*. Zwolle: Hogeschool Windesheim.

Bruïne, E. de & Harinck, F, (2006). *Het naadje van de kous, professionele nieuwsgierigheid als basishouding voor leerkrachten. Onderzoeken binnen de School of Education, Christelijke Hogeschool Windesheim*. Zwolle: Windesheim.

Cornelissen, F. & Berg, van den, E (2008). Kennis-maken met de begeleiding van actieonderzoek. *Tijdschrift voor lerarenopleiders* 29 (4).

Costa, A. & Kallick, B. (1993). Through the Lens of a Critical Friend. *Educational Leadership* 51 (2).

Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen / Apeldoorn: Garant.

Oost, H. (2004). *Een onderzoek begeleiden*. Baarn: HB Uitgevers